

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

**«RAUF PARFI IJODINING
ZAMONAVIY O‘ZBEK
SHE’RIYATIDA TUTGAN O‘RNI
VA AHAMIYATI»**

mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy konferensiya

MATERIALLARI

Toshkent, O‘zMU – 2023

RAUF PARFI IJODINING ZAMONAVIY O‘ZBEK SHYE’RIYATIDA TUTGAN O‘RNI VA AHAMIYATI. Xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari (2023-yil 27-sentabr). – T.: O‘zMU, 2023. - 214bet.

Mazkur to‘plamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 18-apreldagi 204F-sonli farmoyishining 1-ilovasi bilan tasdiqlangan “2023-yilda adabiyot, madaniyat va san’at, ilm-fan sohalari atoqli namoyondalarining tavallud sanalarini munosib nishonlash va ularning faoliyatini keng targ‘ib etish dasturi”ning ijrosini ta’minlash maqsadda hamda Zamonaviy o‘zbek adabiyotining yirik vakili, shoir va tarjimon Rauf Parfi tavalludining 80 yilligi munosabati bilan ulug‘ adib adabiy merosini o‘rganish va targ‘ib qilish, uning asarlari misolida adabiyotshunoslikning dolzarb muammolarini tahlil qilish maqsadida o‘tkazilgan Respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallari joy olgan.

Ushbu ilmiy maqola va tezislar to‘plami o‘zbek adabiyotshunosligi, tarix, folklorshunoslik yo‘nalishida ilmiy izlanishlar olib borayotgan professor-o‘qituvchilar, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar, magist talabalar va turli mulkchilik shaklidagi korxona hamda tashkilotlarning marketing faoliyati bilan shug‘ullanuvchi xodimlari uchun mo‘ljallangan.

Mas’ul muharrir: f.f.d., prof. H.U.Boltaboyev

Tahrir hay’ati:

O‘zMU prorektori Y.Ergashev;
f.f.d., prof. N.Rahmonov;
f.f.d.dots. J.Mahmudov;
f.f.f.d. (PhD), dots. Sh.Hojiyeva;
f.f.f.d. (PhD) R.Mullaxo‘jayeva;
f.f.f.d. (PhD) D.Bahriddinova;
f.f.f.d. (PhD) U.Ametova;
f.f.f.d. (PhD) F.Bafojev;
O‘qit. R.Hakimjonova

To‘plamga kiritilgan maqolalar va tezislar mazmuni hamda sifatiga mualliflar mas’uldir.

MUNDARIJA

YALPI MAJLIS

Минҳожиддин ҲОЖИМАТОВ. РАУФ ПАРФИ ШЕЪРИЯТИДА МИЛЛИЙ ЎЗЛИК ТУЙҒУСИНИНГ БАДИИЙ ТАЛҚИНИ.....	6
Ҳамидулла БОЛТАБОЕВ. АБДУРАУФ ФИТРАТ РУҲИАТИ РАУФ ПАРФИ ШЕЪРИДА.....	10
Қозоқбой ЙЎЛДОШ. ТУЙҒУЛАР МУСАББИРИ.....	13
Hikmet KORAŞ. PARFİ'NİN ŞİİRLERİNDE ARAYIŞLAR VE ARAYIŞLARA ÖRNEKLER.....	27
Мамлакат ЖЎРАБОЕВА. БИЗНИНГ РАУФ ЁКИ РАУФНИ ЭСЛАБ.....	40
Нодирхон ҲАСАН. РАУФ ПАРФИ ЎЗТУРК ИЖОДИНИНГ ТУРКИЯДА ЎРГАНИЛИШИГА ДОИР.....	45
Абдулла УЛУҒОВ. “САБР ДАРАХТИ” КАЛИТИ.....	49
Ilhom G‘ANIYEV. ABDULLA QODIRIY G‘AZALIGA MUXAMMAS....	65
Олим ОЛТИНБЕК. РАУФ ПАРФИ МАРСИЯЛАРИ ПОЭТИКАСИ....	70
Yavuz ATAMAN, Dilnovaz YUSUFOVA. RAUF PARFİ'YE İHTİRAM VE RAUF PARFİ'NİN MÜNÂCÂT ŞİİRİNDE İLANİY MUHABBET.....	86
Ҳулкар ҲАМРОЕВА, Шахло НАРАЛИЕВА, Салимжон ҒАНИЕВ. ҚОЗОҒИСТОНДА РАУФ ПАРФИ ИЖОДИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ.....	96
Laylo SHARIPOVA. ISHQ MAVZUSINING FAVQULODDA IFODASI.....	102
Узоқ ЖЎРАҚУЛОВ. АБУТ-ТУРК НАФАСИ ЁХУД БОТИНДАГИ ТУРКИСТОН.....	110
Дармон ЎРАЕВА. РАУФ ПАРФИ ИЖОДИДА ТУРКИЙЛАР ВА ТУРКИСТОН МАДҲИ.....	118
Muqaddas ABDURAHMANOVA, Durdona MAMAJONOVA. RAUF PARFI IJODIDA OKKAZIONAL OKSYUMORONLAR.....	124

1-SHO‘BA: “RAUF PARFI IJODI ZAMONAVIY O‘ZBEK SHYE’RIYATI KONTEKSTIDA”

Manzar ABDULXAYR. SHE’RIYAT – RAUF PARFI NAZDIDA BADIY TARIX.....	130
Sobit AVEZOV. RAUF PARFI SHE’RIYATIDA VATAN SHUURI.....	134
Ruxsora IMOMOVA. RAUF PARFI UCHLIKLARIDA MEDITATIV LIRIKA	138
Акрам ХУДАЙБЕРДИЕВ. РАУФ ПАРФИ ИЖОДИДА “ВАТАН” БАДИЙ КОНЦЕПТИ.....	143
Kumush Odina QARSHIBOYEVA. RAUF PARFI SHE’RIYATINING O‘ZIGA XOSLIKLARI.....	152
Mahliyo RAXIMBOYEVA. RAUF PARFI LIRIKASIDA MUZ VA TOG‘ OBRAZI TAHLILI.....	157
Suhrob ZIYO. O‘ZBEK YOSHLAR SHE’RIYATIDA TURON MAVZUSINING AKS ETISHI.....	162
Muxlisa OLIMOVA RAUF PARFI “HASRATLARI DUNYONING KO‘PDIR...” SHE’RI TAHLILI.....	168
Ra’no BADALBAYEVA. TURKISTON TAQDIRIGA KUYINGAN RAUF PARFI.....	170

2-SHO‘BA: “ZAMONAVIY O‘ZBEK SHE’RIYATINING TIL VA USLUBIY XUSUSIYATLARI”

Obidaxon FAYZULLAYEVA. RAUF PARFI SHE’RIYATIDA TAXAYYULLI TAFAKKUR IFODASI.....	175
Shahlo HOJIYEVA. CHO‘LPON VA RAUF PARFI SHE’RIYATIDA “XAYOL” RAMZINING BADIY IFODASI.....	185
Muazzam DEDAXANOVA. RAUF PARFI IJODIDA KONSEPTUAL METAFORA.....	190

Dilnoza NASRIYEVA. BADIY IJODDA RAMZIY OBRAZLAR	
MUSHTARAKLIGI (Isajon Sulton va Rauf Parfi ijodi misolida).....	194
Mahliyo XOLMO‘MINOVA. RAUF PARFI IJODIDA VATAN	
KONSEPTINING IFODALANISHI.....	198
Саидмурод ХОЛБЕКОВ. РАУФ ПАРФИ ШЕЪРИЯТИ ВА ТАВЪЗЕ	
САНЪАТИ ТЎҒРИСИДА.....	201
Shahrizoda BOTIROVA. RAUF PARFI SHE’RLARIDA LAFZIY	
SAN’ATLARNING QO‘LLANISHI.....	208
<i>Sarvinoz BARATOVA. RAUF PARFI SHE’RLARIDA O’XSHATISH VA</i>	
METAFORALAR.....	213

2. 2. 4+4+4+2, ya'ni dastlabki uch bandi to'rt; oxirgi bandi ikki misrali sonet. Ba'zan shoir bandlar tartibiga, misralardagi hijolar soniga qat'iy amal qilmaydi. Bu shoir ilhomidagi shiddatning qoliplarga sig'may qolganini ko'rsatadi.

Rauf Parfi har bir so'zni o'z o'rnida, so'z zargari bo'lib qo'llaydi. Badiiy tasvir vositalarini qo'llashda mahoratli shoir sifatida ko'zga tashlanadi. Asosiysi, shoirda soxtalik, jimjimadorlik, so'zbozlik yo'q. U nafaqat XX asr o'zbek she'riyatining, balki dunyo she'riyatining vakili sifatida isyonkor shoir, erk kuychisi, ruhiyat ifodachisi bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'laboev O. Milliy shuur shu'lasi. – Toshkent: , 2022.
2. Rauf Parfi. So'nggi vido. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi, – 134 b.

АБУТ-ТУРК НАФАСИ ЁҲУД БОТИНДАГИ ТУРКИСТОН

Узоқ ЖЎРАҚУЛОВ,
филология фанлари доктори
Алишер Навоий номидаги ТошДЎТАУ

Аннотация: Мақола Рауф Парфи шеъриятида тарихий шахс ва тарихий мавзу муаммосини ўрганишга бағишланган. Таҳлил манбаси сифатида шоирнинг “Она тилим”, “Отам хотирасига”, “Навоий”, “Гунча фалсафаси”, “Бир сўз бор”, “Чўли Ироқ”, “Эски туркийлар”, “Дилоромнинг кўзлари” сингари ботин лирикаси намуналарига мурожаат қилинган. Ўрни-ўрни билан Р.Парфи шеъриятига хос тарихий қатлам маърифий, адабий, тарихий манбалар билан муқояса қилинган.

Калит сўзлар: Лирика, лирик образ, лирик композиция, ижодий жараён, рецепция, тарихийлик, мавзу, лирик концепция, ботин шеърияти, метафора, киноя, эпос, эпик образ, лиро-эпик талқин, лирик “мен”.

Resume: The article is devoted to the study of the problem of historical person and historical subject in the poetry of Rauf Parfi. As a source of analysis, the poet's "My mother tongue", "In memory of my father", "Navoi", "Guncha philosophy", "There is a word", "Desert Iraq", "Old Turks", "Dilorom's eyes" referred to examples of inner lyrics. The historical layer characteristic of R. Parfi's poetry is compared with educational, literary and historical sources.

Key words: *Lyric, lyrical image, lyrical composition, creative process, reception, historicity, theme, lyrical concept, inner poetry, metaphor, irony, epic, epic image, lyrical-epic interpretation, lyrical "I".*

Рауф Парфи Ўзтурк – XX аср туркий адабиёт кашф этган мўъжиза, миллат ўтмиши, бугуни ва келажагини, олам ва одам хусусидаги хайратларини чўнг юрагига сиғдира олган шоир, ботин шеъриятининг ноёб вакилларида. Зотан, туркий поэтик тафаккур бу каби ноёб кашфиётлар борасида кашшоқ эмас. Ўзининг илк қадамлари билан дунёни хайратга солган ўнлаб шоирлари бор унинг. Шу мухташам карвоннинг бошида турмиш Ҳазрати Амир Низомиддин Алишер Навоий “Муҳокамат ул-луғатайн” асарида ёзадилар: “Ва мужмал тафсили будурки, Нух алайҳиссалом тўфон ташвиридин нажот ва анинг маҳлакасининг ҳаёт топти, олам мажмурасида башар жинсининг осор ва инсон навъидин намудор қолмайдур эрди. Ёфасники, таворих аҳли Абут-турк битарлар... Ва Ёфас ўғлонники, Абут-туркдур, тарих аҳли иттифоқи била дубтурки, нубувват тожи билан сарафроз ва рисолат мансаби била қардошларидин мумтоз бўлди. Ва уч тилки, туркий ва форсий ва ҳиндий бўлғай, бу уччовнинг авлод ва атбоъи орасида шоеъ бўлди...”⁴¹

Ҳазрати Навоийнинг бу ёзганлари асл тарих ҳақиқатидирки, айна ҳақиқат, минг афсус, нафақат дунё, ҳатто атроқнинг баъзи жамоалари орасида ҳам бир неча асрдан бери жиддий қабул қилинмай келади. Бу жумлада қабул қилинмай келган, эҳтимол англаб етилмаётган биринчи ҳақиқат дунёдаги барча тилларнинг маншаъи уч тилга бориб тақалишидир. Иккинчи бир ҳақиқат, туркий тилнинг аввали ҳазрати Ёфасдан ибтидо олишидир. Учинчи, ва имкон қадар яшириладиган, тан олинмай келаётган ҳақиқат эса бош бобомиз ҳазрати Ёфас – Абут-туркнинг “рисолат мансаби била қардошларидан мумтоз” бўлганларидир.

Аҳли фан, аҳли моддиюн, аҳли мантиқ бу ўринда далил сўрайди. Далил сўрар экан, минг йилликлар тўзони аро юз берган тиллар ва миллатлар қоришуви (ассимляция) жараёни уларни чалғитади. Муқояса-ю солиштирмалар бирор натижа бермайди. Бошлар қотади, тиллар айланмай қолади. Баъзи ҳолларда бу каби асл ҳақиқатлар атай яширилади. Калаванинг топилган учлари яна тарихнинг чувалашган калаваси ичига қўшиб юборилади. Яна бир ажиб ҳол: бугунги дунё узра ҳукмрон мафкуралар ўз ҳақиқатини олам қулоғига қўрғошиндек қуядилар. Оқибат шу бўладики, рост сўз моддиюн мезонларига бўй бермай қўяди, оқибат асл ҳақиқатларга

⁴¹ Алишер Навоий. Муҳокамат ул-луғатайн / Алишер Навоий. МАТ. 16 том. – ИТошкент: Фан, 2000. – Б. 10-11.

худди ғайбга ишонгандек ишониш, ботин товушига сомё бўлишдан ўзга чора қолмайди. Яратган шу тарзда башар иймони-ю ишончини синайди...

Хўш, асл ҳолимиз шу экан, глобаллашган дунё ичида бўғилган ботин товушини ким тинглайди, ким ҳис этароқ англайди? Асл ҳақиқат бу ёқда, дея ким бонг уради? Юраккуш шовқинлар ичра ғайб ҳақиқатларини ким тасдиқ этади? Албатта, шоирлар! Қуръони каримнинг “Шуаро” сурасида мақталган шоирлар, Рауф Парфи Ўзтурк каби ростгўй, “сўз водийларида” дайдимаган шоирлар...⁴²

Мазкур сура, гарчи “Шуаро” деб аталган бўлса ҳам, ундаги воқелик биз тушунган маънодаги шоир, адабиёт ҳақида эмас, балки башар тарихи ҳақида. Тарих бўлганда ҳам иймон, ислом, асл ҳақиқатлар тарихи ҳақида. Сурада Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга ҳазрати Нух, Иброҳим, Мусо, Ҳуд, Солиҳ, Лут, Шуайб (алайҳимуссалом), уларнинг қавмлари хусусида ҳикоя қилинади. Ҳикоя қилинган тарихий воқеалар мазмунан жуда ўхшаш: деярли барча қавмларнинг ўз Пайғамбарларини ёлғончи қилганлари, таъкибу тазйиққа олганлари, ўзлари эса ёлғон хабарни ҳақиқат ўлароқ қабул этганлари, бошқаларга ҳам шу тарзда кўрсатишга уринганлари тўғрисида. Шоирлар ҳақидаги оятлар сура сўнгида, валлоҳу аълам, тарихнинг асл ҳақиқатларини тўғри қабуллаш, тушуниш, етказиш ҳақидаги ҳисса – хулоса ўлароқ келади. Албатта Қуръондаги ҳар бир ҳар бир товуш, ҳарф, сўз, жумла, оят, суранинг биз билмайдиган беҳисоб маъно-ю ҳикматлари бор. Айни пайтда, қуйида келтириладиган оятларнинг қосир ақлимиз билан анланган яна бир ҳикмати, унинг асл тарих ва уни асслигича етказиш масъулияти хусусидаги илоҳий кўрсатма эканидир. Суранинг “Шуаро” деб номланиши ва тугалламасидаги етти оят айни масъулиятнинг бутун башар, айниқса, Оллоҳ истеъдод берган шоирларга тегишлироқ эканини урғулайди.

Бу инжа ҳикмат улушини ҳис этиш учун оятларни тўлиқ келтирамиз: “221. (Эй Муҳаммад, айтинг: “Мен сизларга жинлар кимларга тушиши ҳақида хабар берайми? 222. Улар барча гуноҳга ботган товламачиларга тушиб, 223. Эшитиб олганларини уларга ташларлар. Уларнинг (жинларнинг) кўплари ёлғончидир”. 224. Шоирларга йўлдан озганлар эргашур. 225-226. Уларнинг (сўз водийларидан) ҳар водийда дайдишларини (яъни ўзларига ёқиб қолган энг тубан кимса ва нарсаларни ҳам кўкка кўтариб, ёқтирмаганларини тупроққа қоришларини) ва ўзлари қилмайдиган нарсаларини айтишларини кўрмадингизми?! 227. Магар иймон келтирган ва яхши амаллар қилган ҳамда доим Оллоҳни ёдда тутган ва (илгари) мазлум

⁴² Қуръони карим. Ўзбекча изоҳли таржима. Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур. – Тошкент: Чўлпон, 1992. – Б. 340 (225-226-оятлар.).

бўлганларидан кейин (Ислом зафар топгач) ғолиб бўлган кишилар (яъни шоирлар йўлдан оздирувчи эмаслар). Золим кимсалар эса яқинда қандай оқибатга қараб кетаётганларини билиб қолурлар”⁴³. Оятлар ҳикматидан англаган нисбий улушимизни бандлар асосида ажратиб кўрсатадиган бўлсак, тақрибан қуйидаги манзара ҳосил бўлади. *Ёлғончи шоирлар* (умуман бадий ижодга даъвогарлар): а) аввало, ўз нафслари хоҳишига кўра шеър айтадилар (ўзларига ёққан одам ва нарса-ҳодисаларни асоссиз мақтайдилар, ёқмаганини таҳқирлайдилар); б) амал қилмаган ишларини тарғиб этадилар; в) бундай шоирлар гуноҳга ботган товламачилардир; г) шунинг учун ҳам уларнинг ҳомийлари, илҳом манбалари, “ёлғон ваҳий” олиб келиб, қулоқларига қуювчилари кофир жинлардир; д) айни шоирлар жинларнинг ёлғончилари ғайб оламидан ўғирлаб айтган, чала, ҳақиқатга зид сўзларни “бадийлаштирадилар”; е) ўз “асар”ларига “йўлдан озганлар”ни эргаштирадилар, шунинг орқасидан обрў, шон-шуҳрат, умуман, ўткинчи дунё учунгина ярайдиган моддий неъматларга эришадилар. *Ростгўй шоирлар* (умуман, иймонли ижодкорлар): а) ростгўй шоирларнинг энг муҳим фазилати – иймон келтирганлик, Оллоҳга бандалик; б) улар яхши амал қиладилар, амал қилган сўзларини айтадилар; в) уларнинг тиллари доимий зикрда бўлади; г) энг муҳими, ростгўй шоирлар дунёда мазлум, оламон кўзида мағлуб, аммо ислом зафар топгач ёки Қиёматда – ҳақиқат қарор топган Кунда музаффар бўладилар; д) улар ёлғончи шоирлардан фарқ қилароқ “йўлдан оздиргувчи” эмас, тўғри йўлга бошловчилардирлар.

Такрорлаш ўринлики, туркий адабиёт тарихида “ростгўй шоир” мақомини бошда тутганлар жуда кўп. Уларнинг санаб саноғига етиш қийин. Аммо бу силсилада турувчи шоирлар ичида ёлғончилари ҳам кам эмас. Айниқса, кейинги уч-тўрт асрда, дунё йўриғи моддият жиҳатидан устунлар қўлига ўтган, “оғзи қийшиқ бўлса ҳам бойни ўғли гапрадиган” даврларда шоир олдига катта синовлар келди. Танлов йўли эса иккита эди: яшаб қолмоқ ёки ўлмоқ. Бундай синов чиғириғидан айни замонда яшаб қолмоқнинг ўлим, ўлмоқнинг эса яшаб қолиш эканини англаган шоирларгина ўта олдилар. Рауф Парфи Ўзтурк мана шу тоифа шоирлардан эди ва айни сабабдан бугун ҳам яшайпти.

Оқсоч тарих XX аср ўзбек шоирлари ичида ҳазрат Навоий “Муҳокамат ул-луғатайн”ида зикр қилинган “Абут-турк” номини шеърга солган Рауф Парфидан ўзга шоирни эслолмаса керак. Шоирнинг бу ном тарихи, унинг билан боғлиқ ҳақиқатлар, ҳис қилинган фахр, мақом ва фожиавий лаҳзалари ҳазрат Навоийга нақадар яқинлиги билан ҳайратга

⁴³ Қуръони карим. Ўзбекча изоҳли таржима. Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур. – Тошкент: Чўлпон, 1992. – Б. 340 (221-222-223-224-225-226-оятлар.).

солади. Ҳолбуки, Рауф Парфи замониға келиб, асл ҳақиқат устини кул босган, ислом, иймон туйғуси, миллий фахр ҳисси қаро ер остиға кўмилган, турклик сўзи мақом мазмунини унутган эди. Хотирот барҳақлиги-ю вазминлиги, ҳаёлот парвози рўёға эврилганди гўё. Шунга қарамасдан шоир туғилар, яшар, мукофотлар олар ва бу дунёни тарк этарди. Бепоён “Водийлар” эса ҳудудсиз осмон билан туташиб кетган, унда адашмаслик эҳтимоли эса нолға тенг эди. Бу замонда Қуръонда хабари келган, кофир жинлар олиб келадиган сохта “вахий” ҳаммолларининг кўли кўлиға тегмасди. Бозор-дунёдаги энг қиммат ва энг арзон нарса ҳам шу “вахий” эди. Бундай “бемисл неъмат”дан баҳра олмаган шоир зоти қолмаган эди ҳисоб...

Шу тариқа “ҳисоб” нелигин унутган шоирлар гуруҳи оламни тутди. “Вахийлар” куюнида адашган шоир борки, асл ҳикмат ҳақиқатин унутди, ботинида эсмиш маърифат эпкинин қўзғатмоқ нари турсин жиловлаб тутди, ҳақиқат гавҳарин ота сўзида келмиш – “думини кўрсатмай” ичига ютди. Оқибат ботин уйи нафси аммора ила бандлик машаққатига банди бўлди. Бандлар шарори ичра ота сўзи “ҳавосиз ҳаво”ларни юта-юта бағри қонға тўлди. Ва шу қон (“алақ”) қобиғини парчалаб, азал қонунларига битилмиш – жаҳл ичра маърифат, ёвузлик ичра эзгулик, хиёнат ичра вафо, мутеълик ичра музаффарият, ёлғон ичра ҳақиқат туғилгани каби – асл шоир туғилди. Маккорлар режаси барбод, аждодлар дуоси ижобат, алқисса, Тангри неки ёзган эса айтгани келди.

Рауф Парфи Ўзтурк дунё билан келишмади. Улуғ аждоди шох Машрабға монанд ҳаёт кечирди. Англиб етгани, замон кўтарганича узлат ҳаловатини излади. Такдир битмиш манзили ичра оёғи етган пучмоққа қадар чекинди. “Ҳаммоллар” назарида хор ва мағлуб кўринишдан ор қилмади. Зоҳир кўзини ақли етганича бекитди. Дунё шўришларига ботин нигоҳила боқа билди. Жумла оламни тутмиш Туркистон қайғусини тахир майға кўшиб ичига ютди. Бу қайғу шу қадар аччиқ эдики, уни пинҳон сақлашнинг иложи бўлмади. Шоир ботинига сиғмаган миллат қайғуси танидаги ҳар битта тук тимсолида бош кўтарди. Давр куюнларидан сарғайган, қайғу уммонида оқарган ҳар бир хат (тук, соч толаси) ботин овозини ошкор этароқ бадий хатға, тирик сўзға айланди. Бу сўзлар қатида миллатнинг шонли ўтмишидан тортиб, шоир замониға қадар кўрган-кечирганлари, устини кул ва ғубор қоплаган асл ҳақиқатлари яширин эди.

Мана Рауф Парфи Ўзтурк, Туркистон шоирлари қиличдек тилини ичига ютган, “аждаҳо комида” кун кечириётган йилларида, аниғи, 1974 йили туркийлар тарихи, туркий тил, адабиёт, маданият, салтанат ибтидоси ҳақида нима деган эди:

Она тилим, сен руҳимнинг қаноти,
 Абут-турк нафаси, Олтой чечаги.
 Хун давридан омон келди Ғиротинг,
 Қутлуғ Энасойнинг эзгу эртаги...⁴⁴

Муҳими шуки, бу тўрт сатрда бирорта ёлғон йўк.

Ростдан ҳам, тил руҳнинг қаноти. Айнан шу тил Оллоҳни танишимизга восита бўлган. Шу тил волситасида инсон ўзининг нақадар шариф яратик эканини англаган. Оллоҳ ўз бандаларига шу тил орқали асл ҳақиқатдан сабоқ берган. Бани одам ростлик шевасини фаромуш этган пайтларда бошқа Пайғамбарларини юборди. Уларгада сўз воситасида мурожаат қилди, йўл-йўриқларини сўз воситасида башариятга етказишни буюрди. Зеро, башарият ҳали сўз воситасида чиққан чўққиларининг бирортасига бошқа воситалар орқали чиқолган эмас. Муҳаммад алайҳиссалом буюк Меърож тунида Оллоҳ азза ва жалла билан роз айтишдилар. Шу боис сўзга берилган “руҳнинг қаноти” ташбеҳи шубҳасиз ростдир. Шоир иккинчи сатрда туркий тилни Абут-турк нафаси ва Олтой чечагига ташбеҳ этипти. Абуттурк ҳақида Навоий сўзларини келтирдик. Туркий тилнинг туб асоси шу мухтарам зот нафаси билан боғланишини билдик. Бу улуғвор нафас дунёнинг қайси манзилларида чечак ўларок кўкарганини асрлар ўзанидан ортгга қайтиб аниқлаш мумкин эмас. Ҳозир бу ўзанларнинг ўрнини ҳам топиш мушкул. Ҳар ҳолда, кўҳна Бобил ва Олтой – Билгамиш авлодлари бўлмиш шумерлар ери, Олтой кенгликлари бу чечак дастлаб бош кўтарган манзил бўлса эҳтимол. “Хун” сўзи эса бу ерда рамзий вазифа касб этади, қадим маъносини англатади. Зотан, Шумер Билгамишидаёқ Ғирот туёғининг излари сақланиб қолган. Бу от замонлар оша гижинглаб Энасой (бугун рус ўлкасида Қолган Енисей) сувларидан чанқоқбосди қилган. Чангу ғуборлардан покланган. Энасой эртаги ҳам айнан Ғирот ва унинг устидаги баҳодир ҳақида.

Урхун бўйларида тошга айландинг,
 Кўкларга санчилдинг, Турон бўлдинг сен.
 Мангулик сафарга қачон шайландинг,
 Қачон бу аламга – кучга тўлдинг Сен.

Порлоқ осмонингда кузғунлар учди,
 Эвоҳ, ёғийларинг солди яғмони.
 Ёғийларинг жигар-қонингни ичди.

⁴⁴ Рауф Парфи. Туркистон руҳи. Сайланма. – Тошкент: “SHARQ” НМАКБТ, 2013. – Б. 163.

Жигар-қон жарангги тутди жаҳонни,
 Онасен. Кечирдинг. Қонидан кечдинг,
 Бироқ кечирмадинг асло ёлғонни...⁴⁵

Шеърдаги “Урхун бўйларида тошга айландинг” мисраси шубҳасиз тарихий ҳақиқатга асосланади. Буюк турк ҳоконлиги, унинг шонли ўтмиши, тарих йўлларида қолдирган изларидан нишон беради. Билга ҳокон, Култигин, Тунюқуқ каби биру бор, Сомаду Аҳад бўлган Оллоҳга – Кўк Тангрига эътиқод билан яшаб ўтган аجدодларимиз ҳақида ҳикоя қилади бу тош. Унинг оёғи ерда бўлса ҳам боши кўк билан туташ, илоҳий маърифатдан насибадор. Қадим туркийлар тушунчасига кўра, “билга” сўзи илоҳий маърифат соҳибини англатади. Бу қавм шундайларга эргашган, шундайлардан ўзига раҳбар, етакчи танлаган. Миллат оталарини “билга” атаганки, бу ҳақиқатнинг илк шоҳиди шумер эпоси қаҳрамони Билгамишдир. Айни далиллар туркийлар шавкатининг чўққига чиққан замонлари ҳақида. Бироқ аввало, кўк Тангрига бўлган эътиқоднинг бузилиши, турли шаклдаги ички низолар, тож-тахт, молу мулк, обрў учун ички курашлар бошланган кундан эътиборан миллий бирлик, жаҳоний шон-шафкатга футур ета бошлади. Туроннинг тиниқ осмонини қора булутлар тўсди. Нафс деган ботиний душман зоҳирдаги ёғийлар билан тил топишди. Турналар “қурув”и янграган осмонда қузғунлар “бузув”и сурон солди. Жанг майдонлари шаҳид қонига бўялди. Қузғунлар галаси учун базм бўлди. Зотан, жигарлар бир-бирига хиёнат қилди. Улус ичра хоин оралади. Она Турон эса ҳатто хоин фарзандинида кечирди. Ўнгланиш учун унга имкон берди. Фақат ёлғончи, мунофиқ кимсаларни кечирмадики, бундай қатъият асосида ҳам “билга йўли” – илоҳий маърифат туради. Чунки Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг “Ёлғончи мўъмин ҳам, мусулмон ҳам бўлмас”, деган ҳадислари бу сўзимизни тўла тасдиқлайди.

Рауф Парфи Ўзтурк шеърятининг асосий қисми шонли тарихга эга туркий қавм таназзули, бундай ўкинчли таназзул сабабларини излашга қаратилган. Ҳатто шоирнинг зоҳиран муҳаббат, оила, шахсият (таржимаи ҳол), табиат, ижтимоий ҳаётга бағишлангандек туюладиган шеърларида ҳам шу руҳ етакчи. “Отам хотирасига”, “Навоий”, “Ғунча фалсафаси”, “Бир сўз бор”, “Она”, “Ҳамлет”, “Алвидо, Гулсари”, “Чўли Ироқ”, “Она тилим”, “Эски туркийлар”, “Дилоромнинг кўзлари”, “Бир лаҳза” ёки исталган бошқа шеъри моҳиятига назар солсак, уларда албатта шоир ботинидаги Туркистон, юрт қайғуси, шундай буюк қайғунинг сабаблари ростлик мақомида шеърий талқин этилганини кўрамиз.

⁴⁵ Рауф Парфи. Кўрсатилган асар. – Б. 163.

Шоир ёлғончи дунё фитналарини теран англайди. Миллат кўргуликлари зимнида шундай фитналар турганини гоҳ ишора билан, гоҳ очик-ойдин баён этади. Аммо кўргуликлар, бахтсизликларнинг асл сабабчиси инсон нафси деган хулосани деярли барча шеърларида такрорлайдики, бу жиҳат унинг ростгўйлигига шохидлик қилиши билан бирга, навоийлар йўлига содиқ эканини мунтазам равишда тасдиқлаб туради:

Нечун юракда Тош, кўзларда ҳузун,
 Нечун?! Хўрланган инсонлар фарёди? –
 Нечун? Нечун ёлғоннинг умри узун...
 Нечун иймонини сотиб яшайдир,
 Нечун қуллигидан беҳабар ҳар қул,
 Нечун зулм яшар, зулм ошайдир?!
 Ҳақсиз оламнинг тириклиги шул...

Бу ҳақли саволларнинг жавоби қуйидаги сатрларда ўз аксини топган:

Маъбадлар тобламиш ўзига башар,
 Онларин ичида энг шуми шайтон...⁴⁶

Демак, нафақат туркийлар, балки бутун башарият бахтсизлиги, бошидан кечирган фожиаларининг бош сабаби нафс, шайтони лайъинга қуллик деган хулоса Рауф Парфи Ўзтурк шеърятининг асл моҳиятини ташкил этади. Худди шундай талқин, поэтик хулосасига кўра биз унга ростгўй шоир мақомини бера оламиз. Зотан, Рауф Парфи Ўзтурк бир умр ботинида асраган Туркистон қайғуси билан яшади. Чўнг шеърятини Абуттурк нафасига йўғирароқ, бани Одам ҳақида қуйлаб ўтди.

Адабиётлар:

1. Қуръони карим. Ўзбекча изоҳли таржима. Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур. – Тошкент: Чўлпон, 1992.
2. Алишер Навоий. Муҳокамат ул-луғатайн / Алишер Навоий. МАТ. 16 том. – Тошкент: Фан, 2000.
3. Жўрақулов У. Назарий поэтика масалалари. – Т., 2015.
4. Жўрақулов У. Илми балоғатнинг манишаъи /“Шарқу Фарб Ренессанс адабиёти: Навоий ва Шекспир” мавзуидаги халқаро илмий-назарий конференция материаллари. - Тошкент, 2022 йил 22июнь. – 9-32.

⁴⁶ Рауф Парфи. Сиёвуш / Туркистон руҳи. Сайланма. – Тошкент: “SHARQ” НМАКБТ, 2013. – Б. 253-254.

5. Олтинбек О. Рауф Парфи ижодида Туркистон мавзуси /«SHARQ-U G'ARB: NAVOIY VA GYOTE» mavzuidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari, 2023-yil, 21-iyun. – Toshkent: «Nurafshon business», 2023. – B. 348-359.

6. Рауф Парфи. Туркистон руҳи. Сайланма. – Тошкент: “SHARQ” НМАКБТ, 2013.

РАУФ ПАРФИ ИЖОДИДА ТУРКИЙЛАР ВА ТУРКИСТОН МАДҲИ

Ўраева Дармон Саидахмедовна
Ўзбекистон, Бухоро давлат университети
Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси профессори,
филология фанлари доктори

Аннотация: Ушбу мақолада таниқли ўзбек шоири Рауф Парфининг туркийлар эрки, улар билан боглиқ тарихий ҳақиқатлар ҳақида яратган шеърлари таҳлилга тортилган. Шоирнинг Ватан, Туркистон ва туркистонликлар, эски туркийлардан бўлган заҳматкаш, қутлуг ўзбеклар тўғрисида гурурланиб, туркчилик руҳини қадрлаб ёзган шеърларининг гоёвий-бадший хусусиятлари, халқона асослари очиб берилган.

Калит сўзлар: шеърят, шоир, ижод, туркийлар, туркийпарвар, Турон, Туркистон, ўзбек, Рауф Парфи.

Абстракт: В данной статье анализируются стихи известного узбекского поэта Рауфа Парфи о тюркских народах и связанные с ними исторические факты. Выявлены идейно-художественные особенности и народные основы стихов поэта, которые он писал о Родине, Туркестане и Туркестанцах, трудолюбивых и счастливых узбеках из числа старых тюрков, ценил дух тюркизма.

Ключевые слова: поэзия, поэт, творчество, тюрки, туркипарвар, Туран, Туркестан, узбек, Рауф Парфи.

Рауф Парфи бутун дунё туркларнинг кучидан, илмидан фойдаланиши сабабли уларнинг бирлашувига йўл бермаслиги, бу дунёни кўрқувга солишини айтиб, ҳар доим туркийларнинг эркини, улар билан боглиқ тарихий ҳақиқатни куйлашга алоҳида эътибор билан қаради. Унинг фикрича: “Турк ўзининг турклигини англамаса, туркий дунё нураб,